

характеризується процес генерування інновацій та їх впровадження у господарське життя, а також постає проблема ресурсного забезпечення інноваційного розвитку промислового виробництва.

Література

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Афонин И.В. Инновационный менеджмент / И.В. Афонин. – М.: Гардарики, 2005. – 224 с.
3. Василенко В.О. Інноваційний менеджмент: навч. посібник / В.О. Василенко, В.Г. Шматько. – К.: ЦУЛ, 2003. – 440 с.
4. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посібник / В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов – К.: ЦУЛ, 2012. – 448 с.
5. Ковалев Г.Д. Основы инновационного менеджмента: учеб. для вузов / Г.Д. Ковалев; под ред. проф. В.А. Швандара. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 208 с.
6. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: навч. посібник / Н.В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.
7. Фирсов В.А. Американская модель в инновационной деятельности в малом бизнесе / В.А. Фирсов // США: Экономика, политика, идеология. – 1994. – № 6.
8. Яковец Ю.В. Эпохальные инновации века / Ю.В. Яковец. – М.: Экономика, 2004. – С. 12.

УДК 338.43 (477.8)

В.М. Юзевич

д.фіз.-мат.н., професор

Львівського університету бізнесу та права

Ф.А. Важинський

к.е.н.,

Інститут регіональних досліджень НАН України;

А.В. Мартинюк

Національний університет "Львівська політехніка"

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ВІПРОДЖУВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Розвиток ринкових відносин у сільському господарстві сприяє формуванню різноманітних організаційно-правових форм господарювання на селі і дає селянам можливість для прояву самостійності, ініціативи й підприємливості на основі реалізації права власності на засоби виробництва і вироблену продукцію. У статті розглянуто фермерські господарства, сімейний бізнес, особисті селянські господарства, зелений туризм, кооперативи.

Ключові слова: сільське господарство, фермерські господарства, кредити, інвестиції, сімейні господарства, кооперативи.

Развитие рыночных отношений в сельском хозяйстве способствует формированию разнообразных организационно-правовых форм ведения хозяйства на селе и дает крестьянам возможность для проявления самостоятельности, инициативы и предприимчивости на основе реализации права собственности на средства производства и выработанную продукцию. В статье рассмотрены фермерские хозяйства, семейный бизнес, личные крестьянские хозяйства, зеленый туризм, кооперативы.

Ключевые слова: сельское хозяйство, фермерские хозяйства, кредиты, инвестиции, семейные хозяйства, кооперативы.

Development of market relations in agriculture is instrumental in forming of various legal forms of manage on a village and enables to the peasants for the display of independence, initiative and enterprise on the basis of realization of right of ownership on capital goods and mine-out products. Farms, domestic business, personal peasant economies, green tourism, cooperative stores, are considered in the article.

Key words: agriculture, farms, credits, investments, domestic economies, cooperative stores.

Постановка проблеми. У процесі здійснення сучасних аграрних перетворень в Україні допущена низка праорахунків. Наслідком цього стали занепад сільського господарства, руйнація підприємств і закладів

соціальної сфери села, безробіття і бідність селян. У зв'язку з цим однією з найважливіших проблем вітчизняної економіки стала проблема опрацювання механізму відродження сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем відтворення в сільському господарстві проводили В.Я. Амбросов, І.Ф. Баланюк, О.М. Бородіна, П.І. Гайдуцький, А.С. Даниленко, М.Я. Дем'яненко, В.В. Зіновчук, А.М. Кандиба, І.І. Лукінов, М.Й. Малік, О.М. Онищенко, М.К. Орлатий, П.Т. Саблук, О.В. Шубравська та інші.

Однак переважна більшість економічних та організаційних проблем і особливо тих, що пов'язані з відродженням агровиробництва з урахуванням специфічних регіональних умов, залишається відкритою і потребує подальших досліджень.

Мета статті: висвітлити організаційні аспекти відроджувальних процесів у сільському господарстві Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу. До пріоритетних напрямів стимулювання відроджувальних процесів у сільському господарстві належить активізація розвитку відносин власності та форм господарювання. Однак основою відродження сільськогосподарського виробництва є не жорстке реформування агрогосподарств, а утворення ефективних господарських комбінацій основних виробничих факторів – землі, капіталу та робочої сили. Ці фактори, а також ефективний менеджмент є основою відродження сільськогосподарського виробництва, про що свідчить досвід економічно розвинутих країн. За одних і тих же умов навколишнього середовища повинні існувати й розвиватися різні сільськогосподарські підприємства за правовим статусом і формою власності. Існування різних форм господарювання створює конкуренцію, а конкуренція є поштовхом до широкого впровадження сучасних ефективних технологій у господарствах, зростання їх інвестиційної привабливості.

Збереження колективних підприємств та заохочення дрібного і середнього агропідприємництва мають бути складовими сучасної аграрної політики. Такий підхід вимагає проведення цілого комплексу економічних, соціальних та організаційно-виробничих заходів щодо подальшого удосконалення управління сільськогосподарським виробництвом.

Розвиток ринкових відносин у сільському господарстві сприяє формуванню різноманітних організаційно-правових форм господарювання на селі і дає селянам можливість для прояву самостійності, ініціативи й підприємливості на основі реалізації права власності на засоби виробництва і вироблену продукцію. Для сільських територій Карпатського регіону характерною рисою є розвиток селянських (фермерських) господарств.

На фермерські господарства покладаються важливі соціальні проблеми відродження села, а саме: збереження сільського етносу, раціональне використання природних ресурсів, місцевого ландшафту, довкілля.

Фермерство в Карпатському регіоні не набуло до цього часу значного поширення насамперед внаслідок відсутності державної підтримки. А в цілому головною причиною цього є економічна криза в аграрному секторі.

Перевага фермерства визначається певними особливостями:

- відбувається процес зміни форм власності: набуваючи у приватну власність засоби виробництва, фермер має суттєві стимули до високопродуктивної праці, господарського ставлення до землі тощо.
- в селянських господарствах відбувається об'єднання функцій власності, праці та управління в одній особі, що створює додатковий імпульс до ведення сільськогосподарського виробництва ефективним способом та його відродження.
- ця форма господарювання за своєю виробничою базою створює однакові умови життя для всіх членів сім'ї, тобто є об'єднуючим чинником.

Отже, розвиток фермерських сімейних господарств – не самоціль, не бажання бути схожими на інших, а вимога часу, зумовлена відродженням аграрної економіки. Однак розвиток фермерства стримується через край обмежені кошти, які виділяються з державного бюджету для підтримки цієї форми господарювання, через проблеми оподаткування та кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Розвиток фермерства стримується внаслідок протидії у виділенні селянам землі, передачі її у користування або оренду. Ті землі, що відводились фермерам, за своєю якістю та місцем розташування з економічної точки зору не завжди є найкращими.

Нові можливості для фермерства відкриває оренда землі. За умови оренди землі фермери мають можливість зробити розмір своїх господарств оптимальним.

Розвиток селянських (фермерських) господарств потребує вдосконалення системи підготовки та перепідготовки фермерів для забезпечення відповідного рівня їх освіти та кваліфікації.

Через незадовільні матеріально-технічне забезпечення та організацію збуту продукції фермерство не може ефективно функціонувати.

Фінансовий стан фермерських господарств є досить складним.

Для розширення виробництва та забезпечення фермерських господарств грошовими засобами ці господарства повинні залучати кредити та інвестиції, однак зауважимо, що більшість банківських установ орієнтована на співпрацю з великими підприємствами. Фермерські господарства в їх роботі посідають одне з останніх місць. Сучасні умови кредитування фермерських господарств не влаштовують і фермерів. Якщо б фермери мали змогу використовувати землю як заставу чи гарантію, то це полегшило б їм отримання кредиту.

Вклад фермерських господарств у загальний обсяг продукції тваринництва незначний, основне виробництво тваринницької продукції сконцентроване в особистих підсобних господарствах населення. Це

пояснюється відсутністю у фермерів матеріально-технічної бази для ведення тваринництва. Для вирішення даної проблеми доцільно надавати фермерським господарствам у довгострокову оренду тваринницькі приміщення, які не використовуються в господарствах суспільного сектора. Вирішення проблеми переробки і збуту продукції фермерів цілком можливе через розвиток кооперації, яка має великі перспективи.

Щоб стимулювати розвиток фермерства необхідно: забезпечити можливість розширення розмірів господарств за умов оренди, кооперування, об'єднання в спілки; удосконалити механізми кредитування, оподаткування, оплати праці та консультування.

Поряд з сільськогосподарськими підприємствами в Карпатському регіоні успішно функціонує ціла низка різних малих підприємств, у тому числі й таких, які базуються на індивідуальній трудовій діяльності окремих осіб або сімей. Малий бізнес у сільському господарстві "дрібнішає".

Суб'єктами сімейного господарства є "надомники", особисті підсобні господарства, фермерські господарства, приватні підприємці, господарства народних умільців, ремісники. Для багатьох сімей можливість організувати власну сімейну справу – основа виживання. Важливо відмітити, що відродження сімейного бізнесу сприяє активізації економічної поведінки селян, дає можливість оптимальніше використовувати наявний сімейний фінансовий, культурний капітал, швидше адаптуватися до соціально-прогресивних ринкових відносин, а отже, в кінцевому результаті сприяє відродженню аграрної економіки.

Відродження сімейного бізнесу сприяє активізації економічної поведінки селян, дає можливість оптимальніше використовувати наявний сімейний фінансовий, культурний капітал, швидше адаптуватися до соціально-прогресивних ринкових відносин, а отже, в кінцевому результаті сприяє відродженню аграрної економіки.

Для розвитку сімейних господарств у Карпатському регіоні є всі передумови, адже Карпати мають вигідне географічне розташування, різноманітні природні ресурси, що дозволяють займатися багатьма видами господарської діяльності. До того ж тут збережена здорова приватновласницька ініціатива, традиції, своя культура землеробства. Тобто, є резерви відродження сільського господарства.

Для підтримки сімейних господарств треба залучати банківсько-кредитні установи, які б здійснювали пільгове кредитування надійних сімейних господарств. Витрати фінансових ресурсів для підтримки дрібного бізнесу компенсуються виведенням чисельних сімейних господарств з тіньового бізнесу. Сьогодні абсолютна більшість продукції селянських господарств потрапляє до рук різних комерсантів-посередників, що розраховуються з населенням готівкою, до того ж за цінами, нижчими за ринкові, і не сплачують податків. У цій ситуації вкрай важливим, якщо не головним, є відновлення повномасштабної заготівлі сільськогосподарської продукції, її легалізація, тобто перехід до укладання контрактів між заготівельними організаціями й селянами. А коли буде офіційна угода, то будуть податкові надходження в бюджет, у населення з'являться власні фінансові джерела нагромадження як основа розширення їх діяльності.

У Карпатському регіоні існує гостра проблема зайнятості. Держава сьогодні практично не має можливостей працевлаштувати, ефективно перенавчати та займатися професійною перепідготовкою сільських жителів, оскільки відсутня чітка довготривала стратегія економічного розвитку. Така ситуація на ринку праці свідчить про те, що необхідно приймати негайні заходи щодо забезпечення сільських жителів робочими місцями. Вирішити таку ситуацію, що склалася на селі, допоможе сімейний та надомний бізнес, для якого існують всі передумови. Надомний та сімейний бізнес економить час, необхідний для поїздок на роботу і з роботи; сприяє вирішенню транспортних проблем; зменшує витрати на одяг, взуття, транспорт тощо. Держава, безумовно, також отримує певні вигоди від легального впровадження сімейного бізнесу: поповнення бюджету за рахунок податків; зменшиться соціальна напруга тощо.

Важливою традиційною сферою трудової діяльності на селі в Карпатському регіоні є праця в особистих селянських господарствах (ОСГ). Переваги таких селянських господарств визначаються низкою умов: мотивацією трудової активності людини є особистий інтерес, ліквідуються всі проміжні соціально-економічні складові між працівником, засобами виробництва та результатами праці. Таке господарство за своєю організаційною структурою найповніше використовує специфіку сільського способу життя, який виражається у виробничій, побутовій і культурній сферах життя селянина. Воно створює єдині умови життя, породжує однакові інтереси й цілі для всіх членів сім'ї. Самозайнятість населення в селянських господарствах присутня навіть при збитковості виробництва, що свідчить про самовиживання ОСГ. Адже невирішення економічних, соціальних та побутових проблем на селі змушує селян знаходити додаткові джерела поповнення сімейного бюджету за рахунок розширення особистого господарства. Домашні господарства на селі:

- економлять витрати на виробниче будівництво за рахунок використання дрібних надвірних господарських будівель, мають стійкість до погодних умов;
- значно доповнюють виробництво тих продуктів, які недоцільно або неможливо при певних спеціалізованих технологіях виробляти в умовах великого підприємства;
- мають перспективу розвитку, оскільки технічний прогрес дозволяє механізувати їхню працю, підвищити її ефективність, не збільшуючи розмірів самого господарства;
- мають можливість повнішого використання трудових ресурсів, скоротивши втрати часу при переміщенні до місця роботи й назад;
- за рахунок своєчасності та високої якості роботи одержують більшу кількість якісної продукції з одиниці площі чи голови продуктивної худоби.

Ця форма організації виробництва сільськогосподарської продукції ґрунтується на індивідуальній або сімейній праці, особистій власності на землю, засоби виробництва, майно і продукцію та здійснюється на присадибних ділянках, дачах, колективних та індивідуальних садах, городах з метою задоволення власних потреб у продуктах харчування та часткової їх реалізації на ринку. Зміни, які сьогодні відбуваються, стимулюють людей до праці на землі. Зростання суб'єктів права власності на землю та кількості землекористувачів відбувається за рахунок сільського та міського населення.

Особисті селянські господарства стають основою для становлення багатьох фермерських господарств. Вони поетапно наближають сільських жителів до власності. Такий шлях реформування та відродження села є найменш капіталомістким і здатним охопити більшість сільських жителів.

Найбільша частка усіх земель, які перебувають у користуванні домогосподарств, використовується ними для вирощування сільськогосподарської продукції для власних потреб. Тобто більшість своїх потреб у харчуванні сільські сім'ї задовольняють за рахунок продуктів власного виробництва. Питома вага ОСГ у самозабезпеченні сільського населення окремими видами сільськогосподарської продукції значно збільшилася у зв'язку з падінням його платоспроможності. Більше того: для компенсації скорочення доходів від участі в суспільному господарстві селяни змушені нарощувати товарність своїх підсобних господарств.

Виробництвом продукції в ОСГ, як правило, займаються всі працездатні члени селянської сім'ї. Затрати часу на його ведення залежать від розміру присадибних ділянок, розвитку рослинництва і тваринництва. Робоча сила сільських сімей у особистому господарстві використовується повною мірою, оскільки праця в основному ручна, мало механізована. Самозайнятий у ОСГ працює з великим навантаженням і того ж вимагає від членів родини, інколи ігноруючи навіть елементарні правила техніки безпеки чи санітарно-гігієнічні вимоги. Тому ОСГ слід розглядати як один із найважливіших чинників зменшення безробіття.

Особисті селянські господарства мають такі позитивні риси: висока економічна ефективність, гнучкість, динамічність, низькі капіталовкладення тощо, але поряд з ними існують і недоліки – ручна праця, самоексплуатація, малокваліфікована трудомістка діяльність. Сьогодні ОСГ відіграють позитивну роль у відродженні сільськогосподарського виробництва: на макrorівні ОСГ позбавляють державу необхідності надання робочих місць, поглинають надлишок робочої сили на ринку праці, закріплюють людей на селі, мають значний соціальний ефект, даючи життєздатну форму зайнятості бідним прошаркам населення; на мікрорівні – забезпечують роботою населення, створюють умови для прояву економічної активності й можливість самим заробляти на життя.

Дрібним товаровиробникам у конкурентній боротьбі вижити складно. Тому подальше існування ОСГ, фермерських господарств без кооперування їх господарської діяльності немає сенсу. Кооперування дає можливість індивідуальному виробнику максимально використовувати свої ресурси, одержувати додаткову вигоду від спільно виконаних операцій на різних стадіях виробництва та реалізації, поліпшувати якість продукції. Основою розвитку сільськогосподарської кооперації став Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” (липень, 1997 р.), який на той час був найпрогресивнішим і найкраще адаптованим до умов розвитку аграрного сектора України [4].

В Карпатському регіоні засновані і працюють сільськогосподарські кооперативи. Розвиваються кооперативи зернопереробного напрямку, зі спільного використання техніки, матеріально-технічного постачання, молочарські кооперативи і ті, що надають інформаційно-консалтингові послуги. Через власні заготівлі і виробництво кооперація поповнює місцевий споживчий ринок товарами народного споживання, насамперед продуктами харчування, відіграє важливу роль в економіці регіону та держави в цілому, сприяє соціальному й культурному розвитку села [6, 5].

Найбільш перспективними є кооперативи, що створюються для заготівлі, зберігання, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції; матеріально-технічного постачання; надання технічних, технологічних, транспортних, інформаційно-консультативних, аудиторських та інших послуг. Перспективним також є створення сільськогосподарськими товаровиробниками на кооперативній основі машинно-технологічних станцій (кооперативів зі спільного використання техніки), аукціонів, торгових домів, товариств взаємного страхування тощо. Особливого значення набувають кооперативи, що створюються власниками особистих підсобних господарств.

У Карпатському регіоні деякі домашні господарства займаються народним художнім промислом, гончарством, ткацтвом, художньою обробкою шкіри, а також деревообробкою, бджільництвом, мисливством, збиральництвом (збір лікарських рослин, грибів, ягід). Ткацтво належить до найбільш поширених видів господарської діяльності. Килими виготовляють для власних потреб, на замовлення і для збуту. Іншою формою народних промислів є виготовлення шкіряних виробів господарського призначення (кінська зброя: сідла, хомути, нашійники), а також художня обробка шкіри. В сучасних умовах отримало новий поштовх до розвитку гончарство, яке деякий час занепадало. Збиральництво дає можливість сімейному господарству поповнити свої доходи дарами лісу, серед них особливе місце посідають харчові продукти – гриби, дикорослі ягоди й плоди.

Таким чином, однією з характерних особливостей дрібного бізнесу є те, що він переживає своєрідне відродження традиційних ремесел, народних промислів, кустарництва. Це зумовлено поживленням інтересу до національних традицій, культури, народної творчості, товарів ручної роботи. Даний інтерес підсилюється високими темпами зростання міжнародного туризму.

У Карпатському регіоні сприятливі умови для розвитку сільського зеленого туризму. Зелений туризм – це специфічна форма відпочинку на селі, коли проживання, харчування та обслуговування туристів забезпечує сільська родина.

Сільські господарі пропонують своїм гостям різні розваги: катання на бричках чи санях; прогулянки: пішохідні, велосипедні, водні (на човнах, катерах); рафтинг; спеолооекскурсії; скелелазіння; рибалка; полювання; участь у традиційних народних святах; сільських весіллях тощо. До цього слід додати, що сільський туризм стає привабливим видом відпочинку іноземців.

Отже, сільський зелений туризм справляє позитивний вплив на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини, суттєву роль відіграє у підвищенні культурно-освітнього рівня населення. Важливу роль можуть відіграти органи місцевого самоврядування і державні адміністрації. Адже всі проблеми, які допомагає вирішувати сільський зелений туризм, – це найактуальніші питання роботи згаданих органів: зайнятість і доходи населення, благоустрій сіл, сфера обслуговування. На перших порах організації зеленого туризму місцеві бюджети від нього нічого не матимуть, навпаки, знадобляться ще й витрати на облаштування місцевого господарства. Проте з часом будуть і надходження до місцевих бюджетів.

Висновки. Відродження аграрної економіки зумовлює відповідні зміни у формах господарювання на селі, серед яких рівноправну роль будуть відігравати підприємства різних форм власності та господарювання при належній підтримці з боку держави.

На фермерські господарства покладаються важливі соціальні проблеми відродження села, а саме: збереження сільського етносу, раціональне використання природних ресурсів, місцевого ландшафту, довкілля.

Відродження сімейного бізнесу сприяє активізації економічної поведінки селян, дає можливість оптимальніше використовувати наявний сімейний фінансовий, культурний капітал, швидше адаптуватися до соціально-прогресивних ринкових відносин, а отже, в кінцевому результаті сприяє відродженню аграрної економіки.

Особисті селянські господарства стають основою для становлення багатьох фермерських господарств. Вони поетапно наближають сільських жителів до власності. Такий шлях реформування та відродження села є найменш капіталомістким і здатним охопити більшість сільських жителів.

Найбільш перспективними є кооперативи, що створюються для заготівлі, зберігання, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції; матеріально-технічного постачання; надання технічних, технологічних, транспортних, інформаційно-консультативних, аудиторських та інших послуг. Перспективним також є створення сільськогосподарськими товаровиробниками на кооперативній основі машинно-технологічних станцій (кооперативів зі спільного використання техніки), аукціонів, торгових домів, товариств взаємного страхування тощо. Особливого значення набувають кооперативи, що створюються власниками особистих підсобних господарств.

Сільський зелений туризм справляє позитивний вплив на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини, суттєву роль відіграє у підвищенні культурно-освітнього рівня населення.

Література:

1. *Аграрна реформа в Україні* / [П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Луценко та ін.]. – К.: ННЦІАЕ, 2005. – 424с.
2. *Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти* / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
3. *Артюшин В.І. Підприємництво в сільській місцевості в контексті подолання бідності [Електронний ресурс]* / В.І. Артюшин, М.І. Пугачов // Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2009. – Режим доступу: <http://brc.undp.org.ua>
4. *Закон України “Про фермерське господарство” від 19.06.2003 р. № 973-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]* / Режим доступу до док.: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
5. *Кириленко І.Т. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи* / І.Т. Кириленко – К.: УААН ННЦ “Ін-т аграрної економіки”, 2005. – 452 с.
6. *Малік М.Й. Кооперація в сільському господарстві України: стан і перспективи* / М.Й. Малік // *Економіка АПК*. – 2005. – № 12. – С. 3-7.
7. *Мельник С.І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села* / С.І. Мельник – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2004. – 428 с.
8. *Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України* // *Офіційний вісник України*. – 1997. – № 33. – С. 1-15.
9. *Юрчишин В. До аналізу причин і наслідків занепаду сільського господарства* / В. Юрчишин // *Економіка України*. – 2001. – №2. – С. 54-62.